

تبیین نقش و جایگاه آمایش جمعیت در توسعه استان بوشهر

مهدی کرائی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱ تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۰۳/۳۱

چکیده

آمایش جمعیت یکی از عوامل اصلی در تدوین برنامه‌هاست و در سیاستگذاری‌های ملی و محلی اهمیت و جایگاه خاصی دارد به نحوی که طراحی برنامه‌های توسعه بدون توجه به جمعیت و تغییرات آن بیهوده خواهد بود و نمی‌توان در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای به تحولات و تأثیرات متقابل جمعیت و توسعه اقتصادی-اجتماعی جامعه بی‌اعتنا بود. ایران بیش از نیم قرن پیشینه برنامه‌ریزی دارد حال آنکه با وجود قدمت در حوزه برنامه‌ریزی کلان و با وجود تنوع اقلیمی، جمعیتی و دامنه گسترده‌ای از پتانسیل‌ها و منابع طبیعی در کشور راهبردهای متناسب با جمعیت در حوزه برنامه‌های کلان توسعه چندان رایج نیست در نتیجه، در شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی، نابرابری‌های فضایی و جمعیتی دیده می‌شود. در استان بوشهر نیز تاکنون برنامه‌های مختلفی برای تحقق رشد و توسعه، تدوین و اجرا شده است. بررسی مفاد این برنامه‌ها حاکی از آن است که علی‌رغم اینکه آمایش جمعیت در شاخص‌های مختلف توسعه تأثیرات چشمگیری دارد اما در اغلب برنامه‌ها به این موضوع توجه جدی و لازم نشده است. این موضوع یکی از چالش‌ها و نارسایی‌های برنامه‌ریزی در سطح استان بوشهر است که ریشه در عدم تبیین نقش و جایگاه آمایش جمعیت در برنامه‌های رشد و توسعه دارد. بنابراین هدف از این مطالعه تبیین نقش و جایگاه آمایش جمعیت در توسعه استان بوشهر است. این پژوهش از پارادایم اصالت عمل تبعیت می‌کند. در این تحقیق از روش پژوهش ترکیبی از نوع مدل تدوین طبقه‌بندی برای کشف مدل تحقیق و بررسی فرضیه‌های پژوهش استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از روش کدگذاری باز، محوری و گزینشی و در بخش کمی پژوهش که پنج فرضیه بررسی شد، از روش آمار توصیفی و استنباطی با استفاده از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری و بکارگیری نرم‌افزارهای SPSS و PLS استفاده شده است. نتایج بخش کیفی این پژوهش نشان داد که توسعه شامل چهار بعد کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، بهداشت و سلامت و کارکردهای سیاسی و امنیت است که برای این ابعاد شانزده شاخص نیز کشف گردید. نتایج بخش کمی نیز نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌داری میان آمایش جمعیت و توسعه و همچنین رابطه مثبت و معنی‌داری میان آمایش جمعیت و چهار بعد توسعه (کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، بهداشت و سلامت و کارکردهای سیاسی و امنیت) وجود دارد.

واژگان کلیدی

آمایش جمعیت، توسعه، سازمان ثبت احوال، استان بوشهر.

۱- مقدمه

رشد و توسعه استان‌ها متأثر از عوامل مختلفی است و یکی از این عواملی که نقش بسیار مهمی در پیشرفت استان‌ها دارد آمایش جمعیت می‌باشد. آمایش جمعیت به معنای مدیریت جمعیت یک منطقه به بهترین شکل ممکن در جهت تحقق سیاست‌های توسعه است. صاحب نظران بر این باورند که آمایش جمعیت یکی از عوامل اصلی در تدوین برنامه‌هاست و در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های ملی و محلی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و امنیتی اهمیت و جایگاه خاصی دارد، در نتیجه طراحی برنامه‌های توسعه بدون توجه به جمعیت و تغییرات آن، بیهوده خواهد بود. در برنامه‌ریزی‌های ملی و محلی، جهت دستیابی به توسعه در فضای جغرافیایی، توجه به جمعیت یکی از مهم‌ترین و شاید بدون اغراق اصلی‌ترین عامل توسعه را تشکیل می‌دهد؛ چرا که تغییرات کمی و کیفی جمعیت اثرات قابل توجهی در روند توسعه دارد و توزیع مکانی آن نیز رابطه مستقیمی با شرایط مطلوب جغرافیایی و سطح توسعه دارد [شجاعی، ۱۳۹۴]. چگونگی توزیع جمعیت از اساسی‌ترین عواملی است که سیاست‌گذاران برای کنترل جمعیت بدان توجه دارند. این مسئله با توجه به تغییرات جمعیتی در کشورهای در حال توسعه مانند ایران از اهمیت بیشتری برخوردار است. در همین رابطه بیشتر کارشناسان، شهرسالم را با معیارهای جمعیتی ارزیابی می‌کنند و همه‌پدیده‌ها و مسائل شهری را ناشی از میزان جمعیت می‌دانند. آنان بر این باورند که توزیع نامناسب جمعیت پیامدهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی غیر قابل تحملی را در پی دارد [شجاعی، ۱۳۹۴]. لذا این طرح بر آن است که به بررسی نقش و جایگاه آمایش جمعیت و تاثیرات آن در توسعه و پیشرفت استان بوشهر بپردازد. همه ساله در اغلب کشورها برای حل مشکلاتی نظیر رشد جمعیت، افزایش جمعیت شهرنشینی، عدم تعادل‌های ناحیه‌ای، توسعه روزافزون و بی‌برنامه شهرهای بزرگ، انفجار جمعیتی پایتخت‌ها، آلودگی هوای کلان شهرها، افزایش میزان جرائم و ناهنجاری‌ها، آسیب‌پذیری امنیت مناطق حاشیه‌ای، نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی برنامه‌های متعددی به مورد اجرا گذاشته می‌شود، با این حال بنظر می‌رسد که روند و سرعت توسعه فراگیر و بنیادی با هدف‌های فوق چشمگیر نبوده است [سرور و اسماعیل زاده، ۱۳۸۶]. یکی از علل عدم تحقق اهداف پیش‌بینی شده در برنامه‌ها، عدم توجه به تغییرات جمعیتی است. کشور ایران از نظر برنامه‌ریزی‌های جمعیتی دارای موانع و چالش‌های زیادی است برای نمونه برخی از صاحب‌نظران معتقدند که ایران هنوز فاصله زیادی تا جمعیت مورد نیاز برای یک کشور قدرتمند دارد و به گفته برخی دیگر، این جمعیت می‌تواند تا دو برابر جمعیت فعلی افزایش یابد. این در حالی است که طی سال‌های اخیر نه فقط سیاست حداکثرسازی جمعیت دنبال نشده است، بلکه روند نزولی رشد جمعیت و تهدید خطر پیری جمعیت، جامعه و کشور ایران را تهدید می‌کند. از طرف دیگر در صورت افزایش جمعیت نیز، روند کنونی مدیریت جغرافیایی و فضایی کشور نگران‌کننده به نظر می‌رسد. رشد لجام گسیخته شهرهای بزرگ، مهاجرت گسترده مناطق روستایی و مرزی و شهرهای کوچک و تمرکز سرمایه‌گذاری‌ها در برخی استان‌های کشور که به افزایش مهاجرت منجر می‌شود، بی‌توجهی به امنیت ملی که زائیده تفکرات و برنامه‌های جغرافیایی است و بی‌توجهی به آمایش علمی جمعیت و در نظر نگرفتن مناطق دارای پتانسیل برای سرمایه‌گذاری و افزایش جمعیت و مسائلی از این دست، تهدیداتی جدی را برای آینده کشور در پی خواهد داشت [پیشگاهی‌فرد، پزدان‌پناه، رضوانی، و رشیدی، ۱۳۹۳]. بنابراین برنامه‌های افزایش رشد جمعیت در کشور بدون توجه به طرح آمایش جمعیت در تمامی استان‌ها و به‌ویژه استان بوشهر معضلات و مشکلات فراوانی را در آینده در پی خواهد داشت، چرا که رشد جمعیت و آمایش آن باید توأم با هم انجام شود.

۲- پیشینه پژوهش

عندلیب (۱۳۸۰) در کتاب خود با عنوان «نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران»، سعی نموده تا جایگاه و حساسیت مناطق مرزی را به لحاظ عملی و نظری در برنامه آمایش سرزمین تبیین نماید. البته در این کتاب برخلاف عنوان آن، که به صورت موردی در رابطه با جمهوری اسلامی ایران نگاشته شده است، به جز اشاره به نظریات کلی و دیدگاه‌های مختلف در مورد آمایش سرزمین و آمایش مناطق مرزی، به صورت موردی به وضعیت مناطق مرزی ایران پرداخته نشده است.

سوری و کیهانی حکمت (۱۳۸۲) در پژوهش خود با «عنوان متغیرهای جمعیتی، اندازه دولت و رشد اقتصادی در ایران» به بررسی اهمیت متغیرهای جمعیتی در تعیین رشد اقتصادی و تاثیر ارتباط بین اندازه دولت و رشد اقتصادی پرداخته‌اند. باتوجه به نتایج متغیرهای جمعیتی نه تنها بر رشد اقتصادی تأثیر گذارند، بلکه اندازه دولت را نیز مشخص می‌کنند. اطلاعات مورد استفاده در این پژوهش به صورت سری زمانی از آمار حساب‌های ملی و نتایج عمومی سرشماری نفوس و مسکن کل کشور و مرکز آمار ایران در سال‌های ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ استفاده شده است [سوری، و کیهانی حکمت، ۱۳۸۲].

محمدمدزاده و احمدزاده (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی اثر ساخت سنی جمعیت روی تابع بلند مدت مصرف» نتیجه می‌گیرند که اثر گذاری متغیرهای سنی بر تابع مصرف متفاوت است، به طوری که در گروه سنی ۶۵ سال و بالاتر و همچنین بار تکفل پیر نظریه سیکل زندگی مودیگلیانی تأیید می‌شود و در گروه‌های دیگر ۱۵-۲۹ ساله دارای اثر گذاری بیشتر و گروه سنی ۴۵-۶۴ ساله نیز دارای اثر گذاری کمتری است. این تحقیق، اسنادی-کاربردی بوده و نتایج حاکی از آن است که میل نهایی به مصرف در معادلات مربوط به گروه‌های سنی جمعیت در بلند مدت متفاوت بوده و با تأیید بر رابطه بلند مدت تابع هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی سرعت تعدیل کند و متغیر می‌باشد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که برای اتخاذ سیاست‌های اقتصادی، توزیع سنی جمعیت هم لحاظ شود تا بتوان همگام با رشد جمعیت و تحول در ساختار آن، در جهت تسریع رشد اقتصادی کشور و برنامه‌ریزی در این زمینه اقدام گردد. محمدمدزاده و احمدزاده ۱۳۸۵].

کوکلینسکی^۱ (۱۹۸۷) در پژوهش خود با عنوان «نحوه مدل‌سازی پویا در بررسی اثر جمعیت بر رفاه» به یک مدل اقتصاد کلان در مورد رشد جمعیت و توسعه در هند دست یافتند. در این کشور بنابر تحلیل آنان، کاهش میزان زاد و ولد از دو راه به افزایش درآمد سرانه کمک می‌کند؛ اول آنکه آنان متوجه شدند که کندتر شدن رشد جمعیت با کاهش مصرف و افزایش پس‌انداز همراه است و سبب پایین آمدن نسبت بار تکفل می‌شود؛ دوم اینکه چون پس از حدود پانزده سال از سرعت رشد نیروی کار کاسته می‌شود، مقدار سرمایه مورد نیاز برای تهیه یک مقدار ثابت برای این امر موجب فراهم شدن امکان کاهش به ازای هر کارگر خواهد داشت (گسترش سرمایه). این سرمایه گذاری بیشتر برای بالا بردن میزان سرمایه هر کارگر می‌شود و دو منفعت رشد جمعیت را در سطوح خانوار و ملی خواهد کاست [صادقی و فرجادی، ۱۳۸۶].

لی ولین^۲ (۱۹۹۴) در پژوهشی برای ۸۶ کشور و در دوره زمانی ۱۹۶۰-۱۹۸۵ دریافتند که نسبت جمعیت زیر ۱۵ سال به

^۱. Kouklinski

^۲. Lee & Lin

جمعیت ۶۴-۱۵ سال دارای اثرات منفی بر رشد اقتصادی و نسبت جمعیت بالای ۶۵ سال دارای اثر مثبتی بر رشد بوده است [Lee, Lin, 1994].

مالمبرگ (۱۹۹۴) در بررسی‌های خود نتیجه گرفت که گروه‌های سنی ۴۰-۵۹ سال دارای اثر مثبت و گروه‌های دیگر دارای اثر منفی بر رشد اقتصادی دارند.

برگ^۳ (۱۹۹۶) در پژوهشی با عنوان «رابطه بین ساختار سنی و مصرف» کل و ترکیب پس‌انداز کل در سوئد پرداخته است. وی نتیجه می‌گیرد که گروه‌های سنی ۰-۱۹ سال و ۴۵-۶۵ سال دارای اثر منفی بر تابع مصرف و گروه‌های سنی ۲۰-۴۴ سال، ۶۵ سال و بالاتر و همچنین نسبت جمعیت ۶۵ سال و بالاتر به جمعیت ۲۰-۶۵ سال دارای اثر مثبت بر تابع مصرف بوده‌اند.

کرنشاو، انصاری و کریستنسون (۱۹۹۷) در دوره ۱۹۶۰-۱۹۹۰ و برای ۷۵ کشور در حال توسعه دریافتند که رشد جمعیت زیر ۱۵ سال اثر منفی و رشد جمعیت بالای ۱۵ سال اثر مثبتی بر رشد GDP سرانه داشته است.

بلوم و ویلیامسون (۱۹۹۸) با استفاده از تحلیل رگرسیونی رشد نتیجه گرفتند که بعد از کنترل سایر عوامل مؤثر، رشد جمعیت در سنین فعالیت تأثیر مثبت و قوی بر GDP سرانه داشته، حال آنکه رشد جمعیت کل، اثر منفی قوی بر آن داشته است. همچنین آن‌ها برآورد کرده‌اند که پویایی جمعیت می‌تواند بین ۱/۳۷ و ۱/۸۷ درصد از رشد ۶/۱۱ درصد از GDP سرانه و به عبارتی ۳۱ درصدی رشد GDP سرانه را در آسیای شرقی در دوره ۱۹۶۵ و ۱۹۹۰ تبیین کند. بر این اساس آن‌ها نتیجه می‌گیرند که بین یک چهارم و دو پنجم این تحولات اقتصادی ناشی از تغییرات ساختار جمعیت می‌باشد [1994 Malmber].

آندرسون^۴ (۲۰۰۱) در پژوهشی با عنوان «اثر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی» در دوره ۱۹۵۰-۱۹۹۲ در برخی از کشورهای اسکاندیناوی پرداخته است. بدین‌منظور گروه‌های سنی ۱۵-۲۹ سال، ۳۰-۴۹ سال، ۵۰-۶۴ سال و بالاتر از ۶۵ سال را در نظر گرفت. نتایج پژوهش وی بیانگر اثر منفی افزایش جمعیت بالای ۶۵ سال از کل جمعیت بر رشد GDP سرانه و اثر مثبت گروه‌های سنی دیگر بوده است [2001 Andersson].

۳- روش پژوهش کیفی

پژوهش کیفی فعالیتی وضعی است که جایگاه مشاهده‌گر را در جهان تعیین می‌کند. در این پژوهش مجموعه‌ای از شیوه‌های عمل مادی تفسیر می‌شود که جهان را قابل مشاهده می‌سازد. این شیوه‌های عمل دنیا را متحول می‌کنند. آن‌ها دنیا را در قالب مجموعه‌ای از بازنمایی‌ها، شامل یادداشت‌های میدانی، مصاحبه‌ها، گفتگوها، عکس‌ها، صداها ضبط شده و یادداشت‌های شخصی پژوهشگر نشان می‌دهند. پژوهش کیفی مستلزم نوعی رویکرد تفسیری و طبیعت‌گرایانه به دنیا است. این بدان معناست که پژوهشگران کیفی امور را در محیط طبیعی شان مطالعه کرده و سعی می‌کنند پدیده‌ها را بر اساس معانی‌ای که افراد به آن‌ها می‌دهند، برای خود معنا بخشیده یا تفسیر کنند [دانایی فرد، الوانی، آذر، ۱۳۸۶].

پژوهش کیفی با پیش فرض‌ها، نوعی جهان بینی و احتمالاً بکارگیری یک نظرگاه نظری است و با مطالعه آن دسته از مسائل پژوهشی آغاز می‌شود که معنای انتسابی افراد و گروه‌ها به یک مسئله اجتماعی یا انسانی را مورد پژوهش قرار می‌دهند.

^۳. Berg

^۴. Andersson

پژوهشگران کیفی برای مطالعه این مسئله از نوعی رویکرد رویشی به پویش، گردآوری داده‌ها در شرایط طبیعی حساس به افراد و مکان‌های مورد مطالعه و تحلیل داده‌ها به سبک استقرایی و تدوین الگوهای امضامین استفاده می‌کنند. گزارش یا ارائه نهایی این پژوهش مشتمل بر نظرات مشارکت کنندگان، بازاندیشی پژوهشگر و توصیف و تفسیر پیچیده‌ای از مسئله مورد بررسی است که پیشینه موجود را بسط داده یا خواننده را دعوت به عمل می‌کند (کرسول، ۱۳۹۱: ۵۳). پژوهش کیفی برای درک و تبیین پدیده‌های اجتماعی از داده‌های کیفی نظیر داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، مستندات، مشاهده مشارکتی، پرسشنامه و ... استفاده می‌کند [دانایی فرد، الوانی، آذر، ۱۳۸۶]. چهار استراتژی پژوهش کیفی عبارتند از:

(۱) پژوهش در عمل^۵ (اقدام پژوهی)

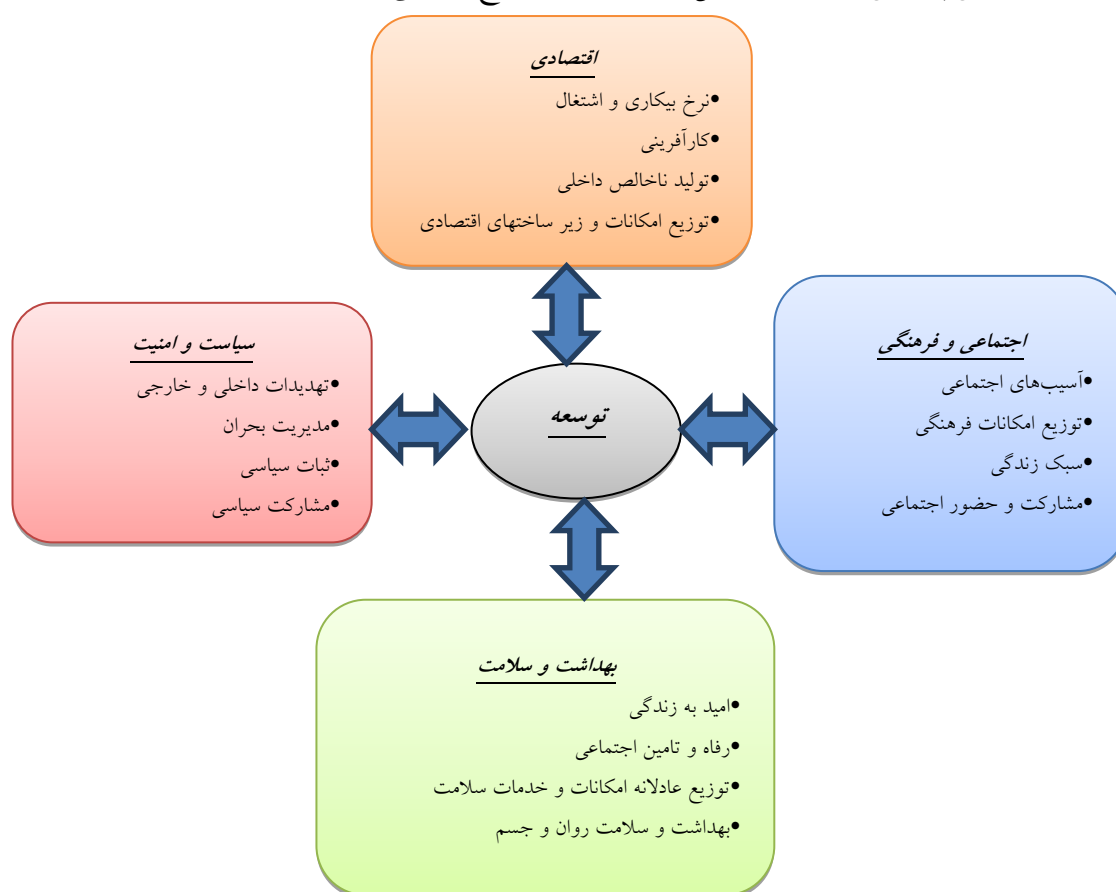
(۲) مطالعه موردی^۶

(۳) مردم نگاری^۷

(۴) نظریه پژوهش داده بنیاد^۸

(۵) تحلیل مضمون^۹

با توجه به نیاز این پژوهش، استراتژی تحلیل مضمون در زیر شرح داده می‌شود:

⁵. Action Reaserch

⁶. Case Study

⁷. Ethnography

⁸. Grounded Theory

⁹. Thematic analysis

۵- فرضیه های تحقیق

فرضیه اصلی

۱- آمایش جمعیت بر توسعه تاثیر دارد.

فرضیه های فرعی

۲- آمایش جمعیت بر اقتصاد تاثیر دارد.

۳- آمایش جمعیت بر شرایط اجتماعی/ فرهنگی تاثیر دارد.

۴- آمایش جمعیت بر بهداشت و سلامت تاثیر دارد.

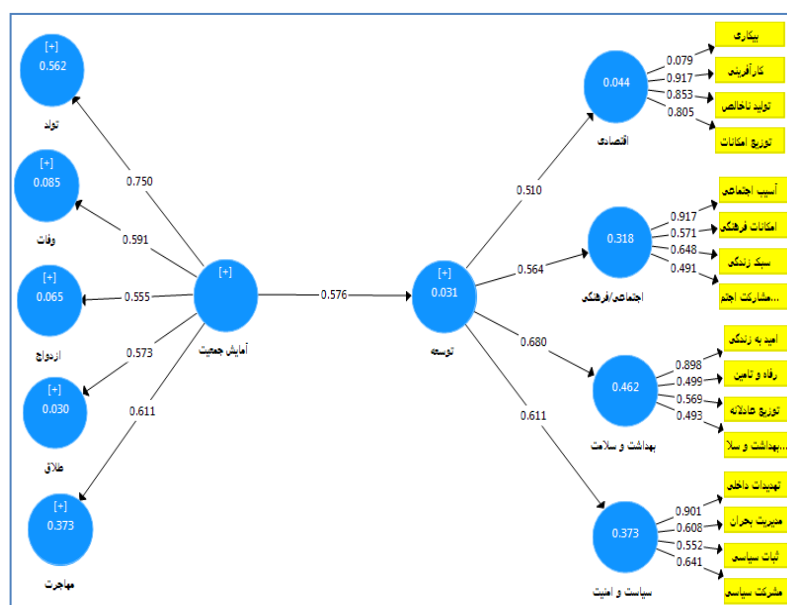
۵- آمایش جمعیت بر سیاست و امنیت تاثیر دارد.

۶- تجزیه و تحلیل داده ها

آزمون فرضیه اصلی

آمایش جمعیت بر توسعه تاثیر دارد.

بر اساس نمودار ۱، مقدار ضریب رگرسیونی برابر ۰/۵۷۶ و مقدار t برابر ۵/۶۱۲ است. بنابراین فرضیه اصلی پژوهش مورد تایید قرار می گیرد و تایید می شود که آمایش جمعیت تاثیر مثبت و معنی داری بر توسعه در استان بوشهر دارد.

نمودار ۱ مدل پژوهش در حالت استاندارد با مقادیر ضرائب رگرسیونی

فرضیه اول

آمایش جمعیت بر اقتصاد تاثیر دارد.

بر اساس نمودار ۲ و ۳، مقدار ضریب رگرسیونی تاثیر آمایش جمعیت بر اقتصاد برابر ۰/۳۴۳ و مقدار t برابر ۴/۲۰۲ است پس فرضیه فرعی اول تحقیق با عنوان تاثیر مثبت و معنی دار آمایش جمعیت بر اقتصاد در سطح خطای ۵ درصد مورد تایید قرار گرفت.

فرضیه دوم

آمایش جمعیت بر شرایط اجتماعی/ فرهنگی تاثیر دارد.

بر اساس نمودار ۲ و ۳، مقدار ضریب رگرسیونی تاثیر آمایش جمعیت بر اقتصاد برابر ۰/۴۱۱ و مقدار t برابر ۴/۴۴۷ است پس فرضیه فرعی دوم تحقیق با عنوان تاثیر مثبت و معنی دار آمایش جمعیت بر شرایط اجتماعی/ فرهنگی در سطح خطای ۵ درصد مورد تایید قرار گرفت.

فرضیه سوم

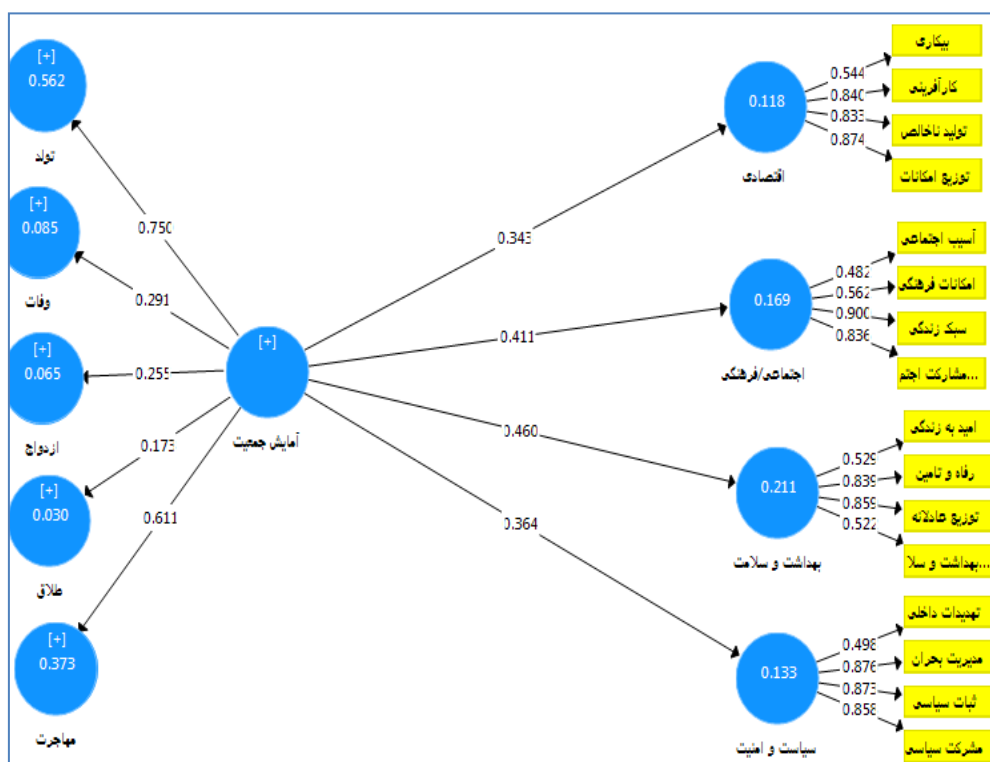
آمایش جمعیت بر بهداشت و سلامت تاثیر دارد.

بر اساس نمودار ۲ و ۳، مقدار ضریب رگرسیونی تاثیر آمایش جمعیت بر بهداشت و سلامت برابر ۰/۴۶۰ و مقدار t برابر ۵/۱۹۸ است پس فرضیه فرعی سوم تحقیق با عنوان تاثیر مثبت و معنی دار آمایش جمعیت بر شرایط بهداشت/ سلامت در سطح خطای ۵ درصد مورد تایید قرار گرفت.

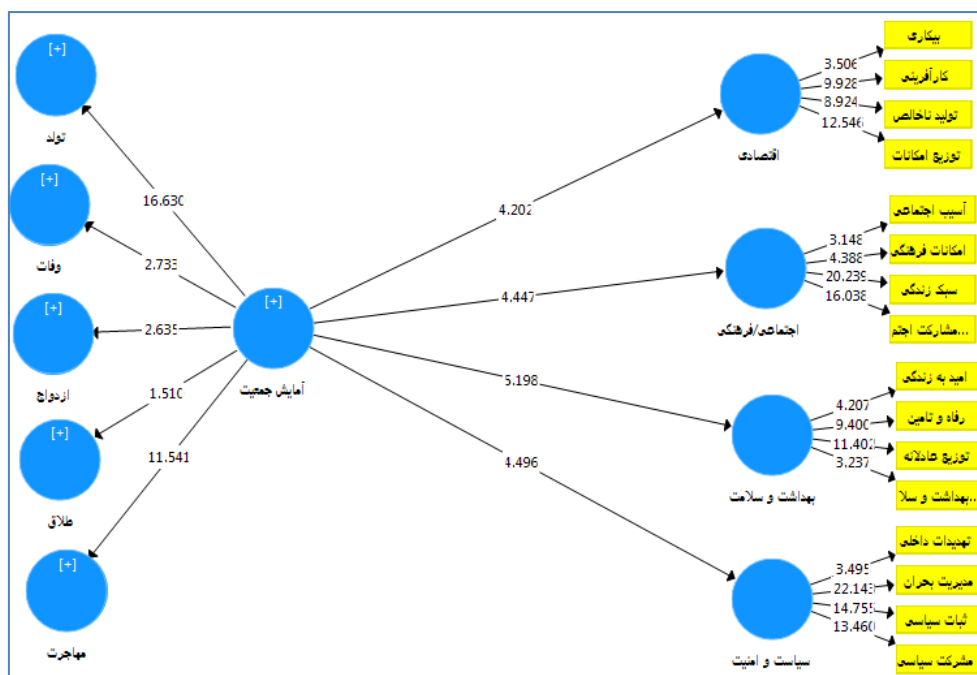
فرضیه چهارم

آمایش جمعیت بر سیاست و امنیت تاثیر دارد.

بر اساس نمودار ۲ و ۳، مقدار ضریب رگرسیونی تاثیر آمایش جمعیت بر سیاست و امنیت برابر ۰/۳۶۴ و مقدار t برابر ۴/۴۹۶ است پس فرضیه فرعی چهارم تحقیق با عنوان تاثیر مثبت و معنی دار آمایش جمعیت بر سیاست و امنیت در سطح خطای ۵ درصد مورد تایید قرار گرفت.

نمودار ۲ مدل پژوهش در حالت استاندارد و مقدار ضرائب رگرسیونی

نمودار ۳ مدل پژوهش در حالت معناداری

۷- بحث و نتیجه گیری

۷-۱- کارکردهای اقتصادی آمایش جمعیت

بر اساس یافته‌های بخش کیفی این پژوهش ابعاد کارکردهای اقتصادی عبارتند از: «توزیع امکانات و زیر ساخت‌های اقتصادی»، «تولید ناخالص داخلی»، «کارآفرینی» و «اشتغال و بیکاری». رابطه بین جمعیت و اقتصاد همواره توسط بسیاری از اقتصاددانان توسعه مورد توجه و تاکید قرار گرفته است. علت این است که افزایش زاد و ولد باعث افزایش جمعیت وابسته و غیر مولد مانند کودکان و سالمندان می‌شود؛ ضمن اینکه اگر اقتصاد بسترهای لازم جهت اشتغال و کارآفرینی جمعیت فعال را فراهم نکند افزایش جمعیت بیکار مشکلات فراوانی برای جامعه و اقتصاد آن رقم می‌زند. در این خصوص صاحب‌نظران معتقدند که در کشورهای پیشرفته و با درآمد بالا افزایش جمعیت منجر به کاهش رشد اقتصادی می‌گردد زیرا این کشورها مرحله خیز را گذرانده‌اند و به لحاظ اقتصادی توسعه پیدا کرده‌اند. افزایش جمعیت و زاد و ولد در این کشورها هزینه‌های دولتی را افزایش داده و در بلند مدت باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. در این گونه کشورها تکنولوژی، فناوری، دانش و کارآفرینی محور رشد و توسعه است و دولت به جای افزایش کمی جمعیت به افزایش کیفی جمعیت از طریق جذب، پرورش و تربیت نیروهای متخصص و کارآفرین و توسعه دانش و تکنولوژی می‌پردازند. اما در کشورهای در حال توسعه که به لحاظ توسعه یافتگی در مرحله خیز و گذر قرار دارند افزایش جمعیت به افزایش نیروی کار فعال در جامعه و در نتیجه به رشد اقتصادی منجر می‌شود. زیرا هنوز ظرفیت‌های اقتصادی در این کشورها خالی است و اشباع نشده است. بر همین اساس می‌توان گفت که استان بوشهر به لحاظ موقعیت ویژه جغرافیایی طبیعی از جمله داشتن ساحل طولانی، دسترسی به آب‌های آزاد بین‌المللی، مجاورت با کشورهای حاشیه خلیج فارس، منابع غنی فرآورده‌های دریایی، امکانات مربوط به پرورش آبزیان به ویژه میگو، وجود تأسیسات بندری مناسب، کشت وسیع نخایلات و محصول خرما، ذخایر و منابع غنی نفت و گاز در پارس جنوبی (بزرگترین میدان گازی جهان)، وجود بزرگترین پایانه نفتی کشور در جزیره خارگ، پالایشگاه گاز فجر جم و پتروشیمی جزیره خارگ و ده‌ها واحد

پالایشگاهی و پتروشیمی در حال احداث و وجود منابع غنی معدنی و جذابیت های فراوان گردشگری، و... از پتانسیل های اقتصادی و ثروت های طبیعی ارزشمندی برخوردار می باشد. هر چند که ممکن است توزیع این ظرفیت ها و پتانسیل ها در بین شهرستان های این استان به صورت مساوی و یکنواخت نباشد، اما با برنامه ریزی های صحیح در ساخت، تغییرات و توزیع جمعیتی می توان از ظرفیت سرمایه انسانی استان در راستای رشد و پیشرفت بیشتر این استان استفاده نمود.

۷-۲- بعد کارکردهای اجتماعی و فرهنگی آمایش جمعیت

بی شک رشد جمعیت پدیده جوانی جمعیت را در پی دارد، پدیده جوانی پدیده ای است که اغلب کشورهای جهان سوم با آن مواجه هستند، میزان جمعیت جوان در این کشورها تقریباً دو برابر کشورهای صنعتی است. از طرف دیگر، جمعیت جوان نیاز به نگهداری و آموزش و پرورش دارد؛ ضمن اینکه جمعیت دردوره کودکی و جوانی از نظر اقتصادی مولد نیستند و به عنوان جمعیت وابسته، هزینه هایی را بر خانواده و دولت تحمیل می نماید. درواقع، در بسیاری از کشورهای جهان سوم و بعضاً در حال توسعه بدلیل شرایط نامناسب اقتصادی خانواده و دولت، تعداد بسیار زیادی از کودکان یا به کار تمام وقت اشتغال دارند یا به صورت کودکان کار با گدایی و کارهای دون پایه زندگی سختی را می گذرانند. هنگامی که این گونه کودکان به سن بلوغ می رسند اکثراً بیکار یا بی خانمان می شوند و این موضوع بستر پیدایش آسیب های مختلف اجتماعی را در این گونه جوامع فراهم می سازد. هر چند که نباید از نظر دور داشت که جمعیت جوان، خود یک سرمایه و فرصت ارزشمند برای رشد و توسعه یک کشور قلمداد می گردد، اما تبدیل جمعیت به سرمایه در سایه آمایش جمعیت و برنامه ریزی درست جمعیتی در زمینه تغییرات و توزیع حساب شده جمعیت می باشد. افزایش و کاهش جمعیت باید متناسب با شرایط و موقعیت هر منطقه باشد. در ایران و به تبع آن در استان بوشهر نیز رشد شهرنشینی در سال های اخیر افزایش چشمگیری داشته است. از طرف دیگر، شهر محل تلاقی و برخورد فرهنگ ها، ارزش های اجتماعی، عقاید و باورهای مذهبی گروه هایی است که در آن زندگی می کنند. سرعت افزایش جمعیت، به ویژه از طریق مهاجرت، است. جذب خرده فرهنگ ها در فرهنگ غالب شهری مشکلاتی ایجاد می کند و موانع جدی تری را بر سر راه همנוایی و وفاق اجتماعی قرار می دهد.

در این خصوص می توان گفت که استان بوشهر بدلیل داشتن ظرفیت های مهم در حوزه اشتغال به ویژه در حوزه نفت و گاز، گردشگری و صنایع دریایی و موقعیت نظامی می تواند مقصد مهاجران مختلفی از استان های کشور باشد ضمن اینکه بدلیل همجواری با کشورهای همسایه در خلیج فارس خود نیز می تواند مهاجر فرصت به این کشورها باشد. گاهی سیاست های مهاجرت پذیری و مشوق های مربوطه در کشورهای همسایه منجر به مهاجرت جمعیت متخصص و تحصیل کرده می شود و در نتیجه یک استان یا یک کشور از نعمت جمعیت متخصص و کار آمد تهی می گردد، از طرفی جذابیت ها و ظرفیت های مختلف یک استان یا یک شهر نیز ممکن است منجر به مهاجرت بی رویه افراد از روستا به شهر یا از استان های همجوار به مناطق شهری استان شود که این موضوع خود در پیدایش معضلات و مشکلات مختلف اجتماعی و فرهنگی تاثیر گذار است. در نتیجه تغییرات جمعیتی در این استان می تواند منشأ مسائل و مشکلات اجتماعی و فرهنگی متعددی از جمله افزایش آسیب های اجتماعی و تغییر در سبک زندگی افراد باشد. مدیریت ساخت، تغییرات و توزیع جمعیت در این استان یا همان برنامه های آمایش جمعیتی می تواند در حل اینگونه معضلات فرهنگی و اجتماعی استان تاثیر داشته باشد. از طرفی باید اذعان کرد که تغییرات جمعیتی که در پرتو سیاست های آمایش جمعیت صورت

گرفته باشد آهنگ تغییرات جمعیتی را متناسب با ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی تنظیم می‌نماید و از طریق آموزش و پرورش صحیح جمعیت، سرمایه‌های انسانی را در راستا افزایش سرمایه‌های اجتماعی بکار می‌گیرد با افزایش مؤلفه‌های سرمایه‌های اجتماعی، اعتماد مردم نسبت به یکدیگر و همچنین نسبت به دولت، حضور، مشارکت و پیوندهای اجتماعی افزایش می‌یابد و با رقم خوردن بسترهای مدینه فاضله، به رشد شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی کشور کمک می‌کند. یافته‌های این مطالعه با نتایج پژوهش‌های محمودی (۱۳۸۸)، ویلیامسون (۱۹۶۵)، صرافی (۱۳۷۹)، بصیرت (۱۳۹۰) همسو است. [محمودی ۱۳۸۸] [اطاعت، ۱۳۹۰]

۷-۳- کارکردهای بهداشت و سلامت آمایش جمعیت

بدون تردید افزایش جمعیت نیازمند تامین امکانات و نیازهای بهداشتی جمعیت است به همین دلیل تغییرات جمعیتی یک منطقه باید متناسب با امکانات بهداشتی و درمانی آن منطقه باشد یکی از راه‌های تنظیم جمعیت با امکانات و نیازهای بهداشتی، آمایش جمعیت است برای نمونه وقتی ترکیب یا ساخت سنی جوان و سالمند یا توزیع جنسیت یا توزیع جغرافیایی جمعیت تغییر پیدا کند به تبع آن نیازهای جدیدی در حوزه بهداشت و سلامت پدیدار می‌گردد و البته اگر این تغییرات در قالب آمایش جمعیت صورت پذیرفته باشد به تبع مشکلات مختلفی برای دولت در حوزه بهداشت و درمان ایجاد می‌کند.

توسعه اقتصادی از طریق ثروتمندسازی دولت و کشور و سرمایه‌گذاری در بخش سلامت موجب از بین بردن عوامل بیماری‌زا، موجب کاهش مرگ و میر و در نتیجه افزایش طول عمر انسان‌ها شده است. اما با افزایش رشد جمعیت، ناشی از توسعه، نیاز به خدمات و امکانات بهداشتی و پزشکی بیشتری برای متعادل نگاه داشتن نسبت جمعیت به این نوع خدمات و امکانات ضروری است. چگونگی حفظ این تعادل بر حسب نوع توسعه جوامع متفاوت است. در جوامع توسعه یافته به لحاظ هماهنگی بیشتر بین توسعه اقتصادی و تغییرات جمعیتی (انتقال جمعیتی)، حفظ تعادل فوق‌تر و راحت‌تر انجام گرفته است. اما در جوامع در حال توسعه به علت رشد در حد بالا و انفجار جمعیتی، امکان آماده‌سازی تسهیلات و امکانات لازم بهداشتی و پزشکی میسر نشده است. این عدم تعادل در کشورهای دارای رشد بالای جمعیت، هنوز ارتقاء وضعیت بهداشتی به معیارهای مطلوب را امکان‌پذیر نساخته است. به همین دلیل توجه به برنامه‌های آمایش جمعیت و تاثیر آن بر بعد بهداشت و درمان یک منطقه باید مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاستمداران آن منطقه باشد. پوشش بیمه برای خدمات درمانی در استان بوشهر از اهمیت زیادی برخوردار است و بسیاری از هزینه‌ها را کاهش می‌دهد. علی‌رغم توسعه صنایع گاز و نفت هنوز مردم استان بوشهر از نظر درآمدی در سطح پایینی هستند و افرادی که پوشش بیمه‌ای ندارند در صورت مواجهه با بیماری هزینه‌های سنگینی را باید متحمل شوند و مشکلات اقتصادی باعث صرف‌نظر از درمان می‌شود. همچنین با توجه به فاصله زیاد شرق و غرب استان بوشهر و با توجه به محرومیت اکثر مناطق و شهرستان‌ها به نظر می‌رسد با تقسیم استان به چهار منطقه شمالی، جنوبی، شرقی و غربی و احداث مراکز درمانی و بیمارستان‌ها در این مناطق به شهروندان خدمات بهداشتی و سلامت ارائه شود. یافته‌های این مطالعه با یافته‌های محمودی (۱۳۸۸)، برنامه ششم توسعه (۱۳۹۵)، اطاعت (۱۳۹۰) همراستاست.

۷-۴- کارکردهای سیاسی و امنیتی آمایش جمعیت

جمعیت از نظر ساخت، ترکیب و توزیع، یکی از مؤلفه‌های اقتدار و قدرت ملی و استحکام ساخت درونی قدرت هر کشوری است پژوهشگران بر این باورند که حفظ ترکیب و ساختار مناسب جمعیتی یکی از فاکتورهای کلیدی در تولید

اقتدار ملی و امنیت پایدار است. اینکه چه حجم از جمعیت و با چه ساختار و توزیع مناسب سنی، جنسی، پراکندگی می تواند اقتدار آور باشد از موضوعات مهم آمایش جمعیت است. در گذشته رابطه جمعیت و امنیت یک رابطه خطی قطعی بود و فزونی جمعیت امنیت فرد، خانواده و کشور را تامین می کرد اما امروزه با مطرح شدن دانش، تکنولوژی و فناوری، کمیت جای خود را به کیفیت داده است، بنابراین جمعیتی را عامل امنیت میدانند که با سواد، خلاق و متخصص باشد. متخصصان جغرافیای جمعیت اعتقاد دارند که جمعیت متناسب جمعیتی است که در موقع بروز خطر و هجوم بیگانگان بتواند از سرزمین خود دفاع کند یعنی اینکه جمعیت نباید آن قدر کم باشد که توان حفظ قلمروی خود را نداشته باشد و یا نباید آنقدر زیاد باشد که دولت نتواند از عهده تامین نیازهای آنان برآید. در فراهم نمودن زمینه مشارکت های سیاسی مردم در زمینه های مختلف، کاهش بحران های داخلی و خارجی و همچنین ثبات سیاسی و امنیت پایدار یک کشور نقش آفرینی نماید. گزاف نیست اگر بگوییم بسیاری از معضلات و مشکلات اجتماعی، سیاسی، امنیتی و اقتصادی یک کشور بدلیل عدم توجه به موضوع آمایش جمعیت است. به همین دلیل لازم است مسئولین ذیربط در استان بوشهر در برنامه ریزی های سیاسی، امنیتی استان توجه جدی به مباحث ساخت، تغییرات و توزیع جمعیت و همچنین نرخ جانشینی جمعیت در استان را داشته باشند بی شک افزایش و کاهش بدون بررسی ها و مطالعات علمی لازم، دارای پیامدهای سیاسی و امنیتی متعددی است که ممکن است در مقاطع زمانی منجر به پیدایش بحران شود. یافته های این مطالعه با نتایج پژوهش های پیشگامی فرد و همکاران (۱۳۹۳)، اطاعت (۱۳۹۰)، زاهدی (۱۳۹۱)، اکبری (۱۳۹۱) همسو است [اکبری، ایمانی جاجرمی، علی زاده، ۱۳۹۵] [زاهدی ۱۳۸۶].

۷-۵- پیشنهادات:

۱- در هر زمانی، متناسب با شرایط خاص آن، دینامیسم جمعیت توسعه بوده و در هیچ دوره می توان حدی برای آن قایل شد. تنها باید مراعات شود که افزایش جمعیت پایه پای افزایش مجموع امکانات زندگی پیش برود و میان این دو در طول زمان تعادل حاصل شود. این موضوع ضرورت تهیه برنامه های کوتاه مدت و بلند مدت آمایش جمعیت را ضروری می سازد. در نتیجه پیشنهاد می گردد استان بوشهر نسبت به تدوین برنامه های کوتاه مدت و بلند مدت آمایش جمعیت در استان اقدام نماید و از آن به عنوان یک سند بالادستی در تدوین سایر برنامه های توسعه استان استفاده شود.

۲- در مقایسه رابطه بین جمعیت و توسعه در کشورهای مختلف جهان، معلوم می شود که کم جمعیتی مساوی توسعه و بیش جمعیتی معادل عقب ماندگی نیست. بی شک هیچ توسعه ای رخ نخواهد داد مگر آنکه مجموعه ای از انسان ها (جمعیت)، بتوانند منابع را در مسیر توسعه به کار گیرند. در نتیجه پیشنهاد می گردد در سیاست گذاری های مربوط به جمعیت در استان بوشهر به ظرفیت ها و پتانسیل های منطقه ای توجه کرد. این ظرفیت ها و متغیرها می تواند در هر منطقه جغرافیایی مثل استان و حتی شهرستان آن متفاوت باشد. در نتیجه پیشنهاد می گردد سیاست های تنظیم جمعیت به صورت استانی و حتی شهرستانی تدوین گردد.

۳- با توجه به شرایط خاص استان بوشهر بدلیل داشتن ظرفیت ها و پتانسیل های اقتصادی و وجود فرصت های شغلی فراوان از یک طرف و از طرفی با توجه به بالا بودن نرخ بیکاری در کشور، این استان به یکی از اهداف مهاجرت بیکاران جویای شغل در کشور تبدیل گردیده است. علاوه بر این داشتن سواحل طولانی و جاذبه های طبیعی، مقصد بسیاری از گردشگران محسوب می گردد. تغییرات جمعیتی ناشی از اینگونه مهاجرت ها، نیازمند برنامه ریزی های مدون در حوزه فرهنگی و اجتماعی است. لذا مدیریت جمعیت با هدف مدیریت مسائل فرهنگی و اجتماعی باید در دل برنامه های

آمایش جمعیت استان قرار داده شود.

۴- در حوزه سیاسی و امنیتی نیز استان بوشهر دارای سابقه سیاسی و امنیتی مطلوبی است که شاخص‌ترین آن مجاهدت‌های ریس علی دلواری در نبرد با متجاوزان انگلیسی و رشادت‌های شهدای این استان در جنگ تحمیلی با کشور عراق قابل تحسین است. همجواری این کشور با کشورهای همسایه و داشتن مرزهای آبی گسترده و نزدیکی استان به خلیج فارس و آب‌های بین‌المللی و همچنین خصومت‌های آشکار دشمنان فرمانطقه‌ای کشور در خلیج فارس و از طرفی وجود تأسیسات مهم و استراتژیک فراوان در این استان توجه به مسائل سیاسی و امنیتی را بیش از پیش ضروری ساخته است. به اعتقاد صاحب‌نظران سیاسی و امنیتی وجود جمعیت کارآمد، متخصص، متعهد و جوان یک سرمایه ارزشمند سیاسی و یک قدرت امنیتی قلمداد می‌گردد. لذا با توجه به شرایط خاص و استراتژیک استان بوشهر در برنامه‌های آمایش جمعیت باید به این نکته مهم و اساسی نیز توجه کرد.

۵- در حوزه بهداشت و درمان نیز تغییرات جمعیتی می‌بایست متناسب با امکانات بهداشتی و درمانی باشد. تغییر در هر کدام از متغیرهای جمعیتی مانند: ترکیب جنسیت، مهاجرت‌پذیری، افزایش جمعیت جوان یا سالمندی و... منجر به پیدایش نیازهای جدید اجتماعی در زمینه مسائل بهداشتی و درمانی می‌گردد. لذا با کمک برنامه‌های آمایش جمعیت امکان تخمین یا پیش‌بینی بسیاری از نیازهای آتی بهداشتی و درمانی استان میسر می‌باشد. لذا پیشنهاد می‌گردد مسئولین استان در این خصوص نیز توجه لازم مبذول نمایند.

۶- برخی از نشانگرهای جمعیتی استان بیانگر این هست که استان با میانگین کشوری دارای فاصله هست و هر چند که مثبت یا منفی بودن این فاصله نیازمند مطالعات دیگری است اما می‌توان گفت که نامتعادل بودن این نشانگرها در استان، نیازمند تدوین و اجرای سند آمایش جمعیت در کنار سند آمایش سرزمین می‌باشد.

منابع

- [۱] شجاعی، ج. (۱۳۹۴). سیاست‌های آمایش جمعیت. فصلنامه جمعیت، (۸۶، ۸۵).
- [۲] سرور، ر. و اسماعیل‌زاده، ح. (۱۳۸۶). آمایش سرزمین، پیش‌نیاز عدالت اجتماعی. فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیایی سرزمین، ۴(۱۴)، ۷۵-۸۸.
- [۳] پیشگاهی‌فرد، ز.، پزدان‌پناه، ک.، رضوانی، م. ر. و رشیدی، م. (۱۳۹۳). تحلیل ژئوپلیتیکی لزوم تغییرات جمعیتی و سیاست‌گذاری آمایشی در عرصه توزیع جغرافیایی آن در ایران. آمایش سرزمین، ۶(۱): ۱-۳۰.
- [۴] سوری، ع. و کیهانی‌حکمت، ر. (۱۳۸۲). متغیرهای جمعیتی، اندازه دولت و رشد اقتصادی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، (۹، ۱۰).
- [۵] محمدزاده، پ. و احمدزاده، خ. (۱۳۸۵). بررسی اثر ساخت سنی جمعیت روی تابع بلندمدت مصرف. پژوهش‌نامه اقتصادی، (۲۲).
- [۶] صادقی، ر. و فرجادی، غ. ع. (۱۳۸۶). پنجره جمعیتی فهرست طلایی برای توسعه اقتصادی در ایران: برنامه‌ریزی و توسعه پایدار، تهران، ۱۴-۱۵ اسفند ۱۳۸۶.
- [۷] سرائی، ح. (۱۳۸۶). جمعیت‌شناسی، مبانی و زمینه‌ها. تهران. سمت

[۸] Kuklinski, A. (1978) *Regional Planning Today*. Tehran, Plan and Budget Organization, Feb.

[۹] Lee, B. S. & Lin, S. (1994). Government Size, Demographic Change and Economic Growth. *International Economic Journal*, 8(1), 91-108.

- [۱۰] Malmberg, B. (1994). Age Structure Effects on Economic Growth: Swedish Evidence. *Scandinavian Economic History Review*, 42, 279-295. World Bank. <http://www.worldbank.org>
- [۱۱] Andersson, B. (2001). Scandinavian Evidence on Growth and Age structure. *Regional Studies*, 35(5), 377-390 Explain
- [۱۲] دانایی فرد، ح.، الوانی، س.م.، آذر، ع. (۱۳۸۶) روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت (رویکردی جامع). تهران: انتشارات اشراقی.
- [۱۳] محمودی، س.م. (۱۳۸۸). تحلیلی بر سیر تحولات کلان آمایش سرزمین فرانسه در نیم قرن گذشته و ارائه پیشنهاد/تی اجرایی جهت بهبود وضعیت آمایش سرزمین ایران. (۱)، ۱۴۱-۱۸۰.
- [۱۴] اطاعت، ج. (۱۳۹۰). جمعیت و توسعه پایدار در ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۱(۴۲)، ۷-۳۶.
- [۱۵] صرافی، م. (۱۳۷۹). برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای. انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی. دفتر آمایش و برنامه‌ریزی منطقه‌ای. چاپ دوم
- [۱۶] بصیرت، م. (۱۳۹۰). آمایش سرزمین. تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- [۱۷] اکبری، ی.، ایمانی جاجرمی، ح.، و رستم‌علی‌زاده، و.الف. (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی موانع آمایش سرزمین در ایران. فصلنامه علمی-ترویجی سیاست‌نامه علم و فناوری، ۶(۳)، ۵-۱۳.
- [۱۸] زاهدی، ش.الف. (۱۳۸۶). توسعه پایدار، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، انتشارات سمت.

The role and position of population planning in the development of Bushehr province

Abstract

Spatial planning is one of the main factors in the development of programs and is important in national and local policy, so that the design of development programs regardless of population and its changes will be pointless and cannot be wasted on development planning and the interaction of population and socio - economic development of society. in this regard, iran has more than half a century history of planning, although it is not so common with the existence of climatic diversity, population and wide range of natural resources and resources in the country, as a result, there are economic and economic indices, spatial and demographic disparities. so far, so far, various programmes have been developed to achieve development and development examining the provisions of these programs indicate that despite the spatial planning in different indices of development, there is considerable attention in most of the programs. this issue is one of the challenges and failure of programs in Bushehr province which is rooted in the lack of explanation and importance of spatial planning in the development program. Therefore, the purpose of this study is to explain the role and spatial planning status in the development of Bushehr province. this study follows the principle of originality of action. in this research, a hybrid research method has been used to explore the research model and investigate the hypothesis of research hypotheses. to analyze data in the qualitative part of the open, axial and selective coding method and in the quantitative part of the research, five hypotheses were investigated the descriptive and inferential statistics method is used to model the structural equation modeling and use of the spss and pls software. the results of the qualitative part of this study showed that development consists of four dimensions of economic, social and cultural functions, health and health and security and security functions, which have also discovered sixteen indices. the results showed that positive and meaningful relation between population planning and development as well as positive and meaningful relation between spatial planning and four dimensions of development (economic, social and cultural functions, health and political functions and security).

Keywords

Population planning, development, registration organization Official of Bushehr Province
